

Türkiye’de Kırsal Değişme Süreçleri

Hasan Emre ÜNAL¹

Öz

Araştırma Makalesi

Türkiye’de 1950’li yıllara kadar olan dönemle 1950’li yıllardan günümüze kadar geçen dönem arasında özellikle tarımsal yapıda görülen gelişmeler kırsal yapıda da önemli değişim süreçlerinin yaşanmasına neden olmuştur. 1950’li yıllara kadar olan dönemde tarımda insan gücüne dayalı, ilkel yöntemlerin kullanıldığı bir yapı söz konusuydu. Ancak 1950’li yıllarla birlikte tarımda makineleşmenin ve modern tarımsal girdilerin kullanımının yaygınlaşması, tarımda insan gücüne olan ihtiyacın giderek azalmasının da etkisiyle köylerden kentlere doğru ortaya çıkan göç olgusuyla başlayan kırsal değişim süreci çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar varlığını sürdürerek gelmiştir. Çalışma ile Türkiye’de kırsal alanlarda yaşanan değişim süreçleri geçmişten günümüze tarım politikaları, modern tarım usulleri ve teknolojik gelişme, mülkiyet biçimleri ve işlenebilir arazi değişmesi, demografik dönüşüm, aile yapısı ve sosyal güvenlik sistemi gibi farklı başlıklar üzerinden ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: kırsal alan, göç, sosyo-ekonomik yapı, değişim

Rural Change Process in Turkey

Abstract

Research Paper

In Turkey, especially agricultural structure improvements seen between the period of up to 1950 and the next period since then, has led to the emergence of significant changes in rural structure. In the agricultural activities until the 1950s, have a structure that requires primitive methods based on manpower. However, by 1950s, the mechanization of agriculture and the use of modern agricultural inputs became widespread, and the need for manpower in agriculture decreased gradually. The rural change process, which has started with the phenomenon of migration emerging from villages to cities, has continued through various stages till present. With this study, experienced a transition process in the past and present agricultural policies in rural areas in Turkey have been examined in detail on different topics such as modern farming methods and technological developments, forms of ownership and arable land change, demographic change, family structure, and social security system.

Keywords: rural area, migration, socio-economic structure, alteration

Article Info / Makale Bilgileri

Received / Alındığı Tarih 03.07.2020

Accepted / Kabul tarihi 22.09.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, emreunal06@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6406-3279>

Giriş

Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren ortaya çıkan makineleşme ve tarımdaki girdilerin verim artırıcı olması ile birlikte ile tarımsal yapıda emeğin sanayiye doğru, dolayısıyla kırdan kente kayma durumu söz konusu olmuş olsa da tarım bugün de kırsal kesimde en önemli gelir faaliyetlerinin başında gelmektedir.

Bu süreçte ortaya çıkan emek hareketliliğinde etkili olan unsur ise kırdan kente yapılan göçler olmuştur (Sönmez, 1983: 64). Bu durumun ortaya çıkmasında 1950’lerde ortaya çıkan ekonomik-politik değişmelerin de etkisi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan ekonomik yardımlar ve kredi imkânlarında yaşanan artışlar traktör kullanımını artırmıştır. Bu durum tarımsal üretimde önemli ilerlemelere de neden olmuştur. Traktör kullanımının yaygınlaşması neticesinde köylüler köylerini terk ederek şehre göç etmeye başlamışlardır. 1950’den itibaren yaygınlaşan traktör kiralama da işgücünün üretimi kesintiye uğratmadan şehre göç etmelerine olanak sağlayan başka bir etken olmuştur (Keyder, 2009: 274, 278, 280). Ayrıca, bu yıldan sonra kırsal alanlarda altyapı (yol, su, elektrik) hizmetleri ve taşıt vasıtaları köylere de ulaşmaya başlamıştır. Yol ve taşıt vasıtalarının yoğunlaşması da köyden kente göçü hızlandırmıştır (Türkdoğan, 2006: 68-69). Cumhuriyet döneminden bugüne kadar geçen aralıkta kırsal nüfusta yaşanan değişimle ilgili olarak şunlar söylenebilir:

1927 ve 2013 yılları arasında yapılan sayımlarda ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçlarında ülke nüfusu artış gösterirken buna karşılık kırsalda yaşayan nüfus ise oransal olarak azalma göstermiştir. 1927’de yapılan sayımda Türkiye nüfusu 13,6 milyon iken nüfusun %76’sı kırsal alanlarda yaşamaktaydı. 1950 yılında ise nüfus 21 milyona yükselirken kırsalda yaşayanların oranı %75’e düşmüştür. 1980 yılındaki sayımda nüfusun 44 milyona yükseldiği buna karşılık kırsalda yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %56’ya gerilediği görülmektedir. 2000 yılı sayımına göre 68 milyon olan ülke nüfusu içinde kırsalda yaşayan nüfus oranı %35 ve 2012 yılında da %23’e gerilemiştir. En son yapılan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2013 sonuçlarına göre ise kırsalda yaşayan nüfus oranı sadece %9 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2014). (Bkz. Tablo 7) Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir detay bulunmaktadır. 2012 yılında çıkartılan 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu ile 14 ilde kurulan büyükşehir belediyesi ile birlikte büyükşehir statüsünde yer alan 30 ilde, belde ve köyler ilçe belediyelerine mahalle olarak bağlanmıştır. Dolayısı ile 2012 yılında 17 milyon olan kırsal nüfus çıkarılan Büyükşehir Kanunu ile birlikte 2013 yılında yaklaşık 7 milyon olarak tespit edilmiştir. Bu kanunun çıkarılmadığı düşünülüğünde kırsal nüfusun bir önceki yıl olan 2012 yılı ile hemen hemen aynı olacağı söylenebilir. Kırsal kesim nüfusunda yaşanan gelişmeler yanında üretim yapısında da birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur.

Daha önceleri büyük ölçüde geçimlik yapılan üretim faaliyetleri teknolojiye bağlı olarak değişmelerle birlikte pazar için de yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere paralel

olarak hızlı bir metalaşma ve ticarileşme sürecine de girilmiştir. 1960’ların sonları ile 1970’li yıllar kimyasal girdi ve makineleşme ile birlikte yoğun tarıma geçişin yaşandığı yıllar olmuştur (Yenal, 2001: 34). 1980’lerin başından itibaren tarım ve gıda sektöründe küresel etkilerin görülmesiyle, kırsal kesimin ekonomik yapısında da değişimler yaşandığı görülmüştür (Keyder ve Yenal, 2007: 289). Bu dönemde kırsalda yaşayanlar için en önemli geçim kaynağı olan tarımın dışında da çeşitli gelirler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye’nin de dünyanın geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerinde olduğu gibi tarımsal üretim dışında farklı kaynaklara yönelmesi söz konusudur. Özellikle kırsal yöreler açısından bakıldığında, buralarda yaşamlarını sürdüren halkın çoğunlukla tarım ve mera arazileriyle birlikte orman arazilerinden de elde edilecek ürün ve hizmetlere bağlı olarak yaşadıkları görülmektedir (Yılmaz, 2003: 3). Bunun temel nedeni arazilerin verimsiz ve parçalı olması, sulanabilir arazinin azlığı gibi nedenlerin yanında yoğun olarak yaşanan kırsal yoksulluktur. Bu durum ekolojik ve mevkii özellikleri bakımından köylere göre farklılık gösterebilmektedir. Tarımsal yapılardaki söz konusu değişiklikler yalnızca farklı özellikteki köylerde değil aynı bölgedeki köy yapılarında da değişiklik gösterebilmektedir. Bu durumda aynı alanda yer alsalar bile köylerin toplumsal yapısında farklılıkların olmasına neden olabilmektedir. Farklılaşmalar sadece tarımsal yapılarla da sınırlı kalmamaktadır. Kırsal yapılardaki konut durumu ve fiziki çevreleri, sosyo-kültürel çeşitlilik olarak da kendini gösterebilmektedir. Bu çalışma ile Türkiye’de kırsal alanlarda yaşanan değişim süreçleri farklı başlıklar altında irdelenmiştir.

1. Tarım Politikaları

Bu başlık altında Cumhuriyet Dönemi ve sonrasındaki tarımsal politikalar ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1930’lu ve 1940’li yıllarda nüfusun büyük çoğunluğu kırsalda yaşamaktaydı. Dolayısıyla emeğin büyük çoğunluğu da tarımda istihdam ediliyordu. Türkiye tarımı açısından 1928-1948 yılları arasında geçen zaman modernleşme adımlarının atılmaya karar verildiği dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde tarımdaki modernleşmeye yönelik adımların atılmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenleri, 1928 yılında yaşanan şiddetli kuraklık ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkilerinin yavaş yavaş görülmeye başlaması şeklinde sıralamak mümkündür. 1930’lu yılların ikinci yarısına kadar süregelen traktör sayısındaki azalmanın durdurulması ve traktör kullanımının tekrar teşvik edilmesi için 1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren teşvik politikaları ve diğer önlemler sayesinde tarım kesimi toparlanma eğilimine girmiştir. Türkiye tarımının yeni bir döneme girdiği düşünülen 1948 yılı sonrasında Marshall Planı ile birlikte tarımda modernleşmeye hız verilmiştir. Modern tarıma geçiş aşamasında her ne kadar zirai makine ve aletlerinin kullanımı önemli bir gösterge olmuş olsa da aynı dönemde tohumların ilaçlanması, üretimi önemli görülen ürünlerde ilaçlama ile tarımsal mücadelenin başlamasına yönelik de çalışmalar yapılmıştır. Gübre açısından ise farklı bir durum

söz konusu olmuştur. Bu dönemde, suni gübre kullanımı yaygın olmamıştır. Bu durumun nedeni, ürün fiyatlarında gübre kullanımının ekonomik görülmemesi olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1988: 37,84-88).

1950’li ve 1960’lı yıllarda nüfus artışının hızlı olması yanında gelirdeki artışlar, tarım dışı sektörlerin büyümesi ve kentleşme ile birlikte gıda maddelerine olan ihtiyaç ve talep artmıştır. Dolayısıyla tarımsal üretimin artırılmasına yönelik modern girdilere gereksinim duyulmuştur. 1960’lı yılların sonlarından itibaren kimyasal nitelikteki değişiklikler söz konusu olmaya başlamıştır. Kimyasal nitelikli modern tarıma geçişteki bu girdiler arasında kaliteli tohum, kimyasal gübre ve mücadele ilaçları yer almıştır. Türkiye’de tarıma yönelik kamusal politikalar açısından amaç ve öncelikler bakımından teknokratik ve reformcu olmak üzere iki politika çeşidi söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki olan teknokrat politikalar ile amaçlanan 1950 ile 1960’lı yılların ilk dönemlerinde ekilmeyen toprakların ekime açılması olmuştur. Bunun için de traktör kullanımının sayıca artırılması yoluna gidilmiştir. Diğer bir politika çeşidi olan reformcu politikada ise amaç genel olarak birinci politikanın sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımı adaletsizliği gibi toplumsal bozuklukların düzenlenmesine yönelik ortaya konmuş ancak uygulamada çok da başarılı olunamamıştır (Aruoba, 1988:199-206).

1980 yılından itibaren başlayan küreselleşme süreci, piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte ülke ekonomisinde de yapısal dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda dışa açılma ve sanayileşme hedefleri doğrultusunda tarım dışında yer alan sektörlerle kaynak aktarımı öncelikli hale gelmiştir. Tarımda koruyucu politikalarından uzaklaşılması tarımdan geçim sağlayan nüfusun sosyo-ekonomik açıdan zor durumda kalmasına neden olmuştur (Gülçubuk, 2002: 99-100).

1980 ile başlayan ve 1980’li yılların sonlarına kadar olan dönemde özellikle 24 Ocak Kararları ile başlayan ve diğer alınan kararlar ile birlikte üretime tahsis edilen kaynaklarda kısıtlamaya gidilmiştir. Bu durum tarım sektöründe gerilemeye yol açmıştır. 1980-1989 döneminde, katma değeri düşük olan tarımsal hammadde ve tarımda kullanılan ilkel sanayi mallarının satışı ile birlikte döviz girişi sağlamak ve bu şekilde dış ticaret dengelerinin düzenlenmesi amaçlanmış ancak bu dönemde istenilen şekilde bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu dönemin sonunda 32 Sayılı Karar çıkarılarak yabancı sermayenin gelmesi teşvik edilmiştir. Bu durum ise yüksek faiz oranlarını beraberinde getirmiştir. 1990 ile başlayan ve 2000’li yılların başına değin devam eden diğer bir dönemde tarım sektörü yaşanan ekonomik gelişmelerden en fazla etkilenen sektörlerden biri olmuştur. Bu dönem içinde yaşanan yatırım davranışlarının az olması, yüksek faiz oranları ve dönem içinde 1994 yılındaki krizinin sonuçları az gelişmiş birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Bu kriz döneminde desteklemeye konu olan ürün sayısının 26’dan 9’a düşürülmesi tarım kesiminin karşı karşıya olduğu kötü durumu ortaya koymaktadır. 1994’de imzalanan Tarım Anlaşması ve 1996’da AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması da tarım politikalarının oluşturulmasında belirleyici olmuştur. Bu iki anlaşma da içerikleri itibari ile gelişmiş ülkeler lehine sonuçlar

ortaya koyarken Türkiye gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tarım politikalarının değişmesine neden olmuştur. Bu politika değişikliklerinden bazıları, tarım sektörüne verilen iç desteklerin azaltılması, sübvansiyonlu dış satımların azaltılması ve rekabet üstünlüğümüzün olduğu bazı tarım ürünlerinin anlaşmalar gereği kapsam dışında tutulması olmuştur. 2000’li yıllarda ulusal tarım politikaları açısından önemli bir gelişme de IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar olmuştur (Günaydın, 2010:162-169). 2000’li yıllardan itibaren tarıma yapılan destekler kaldırılırken tarımda da üretim artışı duraklamıştır. 2000’li yılların başında Türkiye tarımının geldiği nokta, yapılan anlaşmalar ile birlikte 1930-1980 yılları arasında tarımın gelişmesine yönelik oluşturulan kurum ve örgütlerin özelleştirilmesi, oluşturulan politikaların bırakılması bunların yerine geçici olarak doğrudan gelir desteği politikalarının getirilmesi ve tarımda serbest rekabet ekonomisinin işleme başlaması olmuştur (Kazgan, 2003: 394,396).

Keyder ve Yenal’a (2014: 59-60) göre 1950’li yıllardan 1980’li yıllara kadar olan dönemde tarımsal üreticiler yaşanabilecek dalgalanmalara karşı koruma altında bulunabiliyordu. Ancak 1980 yılından sonraki dönemde yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme sürecini takiben ekonomik alanda imzalanan anlaşmaların ve uygulanan politikaların bir sonucu olarak tarım sektörünü düzenleyen ve destekleyen devlet politikaları terk edilmiştir. Böylece, tarım sektöründe devletin tam yetkili durumdan ziyade pazara yönelik düzenlemeleri yapan ve üreticilerin pazara daha avantajlı olarak girmesine olanak sağlayan bir yapıya sahip olmaya başladığı dile getirilmiştir. Ayrıca Yenal’ın (2014: 155) da belirttiği gibi küreselleşmenin bir neticesi olarak gerçekleştirilen özelleştirmelerle birlikte tarımda uluslararası şirketler üretim aşamasından ürünlerin dağıtımını ve fiyatlarının oluşturulmasına kadar egemen bir konuma gelmiştir.

2.Modern Tarım Usulleri ve Teknolojik Değişme

Değerlendirmelere geçmeden önce modern tarım usulleri ve teknolojik değişme ile ilgili kısa tanımlamalara yer verilecektir. Aruoba’ya (1988:197-199) göre, modern tarım usulleri, yüksek verimli ürünlerin ve üretim tekniklerinin elde edilmesi yanında tarım ile uğraşanların gelirini artırıcı ve gelir dağılımını düzenleyici etkileri de olan mekanik ve biyolojik anlamda değişimleri kapsayan uygulamaları kapsamaktadır.

Kazgan’a (2003: 68) göre ise yeni teknoloji denildiğinde, yeni girdilerin kullanılması yanında, daha verimli faktör birleşimlerinin varlığı, yüksek verimli bitki ve hayvan türü yetiştirilmesi ve uygulanacak teknikler ile ilgili bilgilerin geliştirilmesi söz konusudur. Aruoba’ya (1988: 198) göre tarımda teknoloji değişmesi ise herhangi bir ürün ya da ürün topluluğunda, üretim fonksiyonunun önemli bir düzeyde olmak şartı ile kayması olarak tanımlanmıştır.

1950’li yıllara kadar olan dönemde Türkiye’de tarım, her ne kadar sınırlı düzeyde teknoloji girse de genel olarak modern öncesi tarımsal girdiler ve ilkel tarımsal yöntemlerle hayvan ve insan gücüne bağlı olarak sürdürülmüştür. 1950

öncesi dönemde toplam nüfusun %75'den fazla kısmı kırlarda yaşamaktaydı (bkz. Tablo 4.7). Kırsalda yaşayan nüfus tarafından tarımda 9-11 bin civarında traktör kullanılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yaşanması sonucunda tarımsal fiyatların düşmesi ve daha sonrasında II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan seferberliğin getirdiği işgücü noksanlığı, tarımsal alanda teknolojik bir değişimin gerçekleşmesine engel olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde, pazara yönelik (satışa yönelik) üretimin teşvik edilmesine karşın geçimlik üretim de önemli yer edinmiştir (Kazgan, 2003: 371).

1950'lerle birlikte toprak kullanımı, ürünlerin değişik biçimlerde değerlendirilmesinde değişimler yaşanmış ve tarımda yeni teknolojilerle birlikte yeni işletme şekilleri de yerleşmeye başlamıştır (Kıray, 1999: 317). Önceleri tarıma açılmamış alanlar ithal traktörler ile ekime uygun hale getirilmiş, tarımda artan makineleşme, iyi tohum ve ilaç kullanımı ve sulama projelerinin artışı ile yoğun tarım teknolojisine geçişin ilk evreleri yaşanmaya başlanmıştır. Daha önceleri büyük ölçüde geçimlik yapılan üretim faaliyetleri teknolojiye bağlı olarak pazar için yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak hızlı bir metalaşma ve ticarileşme sürecine de girilmiştir. 1960'ların sonları ile 1970'li yıllar kimyasal girdi ve makineleşme ile birlikte yoğun tarıma geçişin yaşandığı yıllar olmuştur (Yenal, 2001: 34).

Tarımda meydana gelen teknolojik değişimleri, makineli tarıma geçiş, modern tarıma geçiş şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Şimdi tek tek bu geçişleri ele alalım:

2.1. Makineli Tarıma Geçiş

1920'lerin başında Türkiye'nin birçok bölgesinde tarımda eski teknikler, teknolojik bakımdan geri tarım araç ve gereçler kullanılarak büyük ölçüde el emeğine dayalı üretim yapılmaktaydı. Yapay gübre kullanımı bilinmiyordu. Ayrıca uzun yıllar hep tek tip ürüne dayalı üretim söz konusuydu. Bunun yanında tohum ekimi ve hasat işlemleri elle yapılıyordu (Tezel, 1986: 91-92).

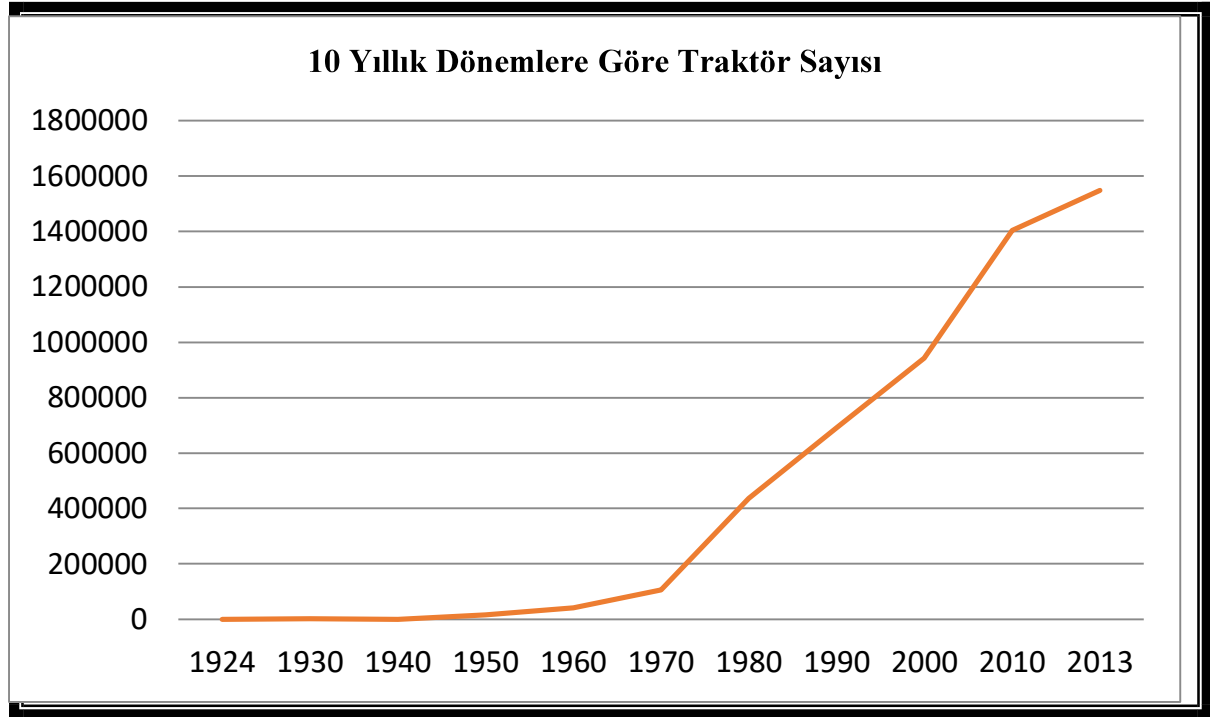
Tablo 1'de görüldüğü gibi, Cumhuriyet'in ilk 25 yılında sayılar az çok değişmekle birlikte, tarımda kullanılan traktör sayısı bin civarındaydı ve Tezel'e (1986: 92) göre bunlar da çoğunlukla Adana, İzmir, Bursa, Konya ve Trakya illerinde yoğunlaşmıştır. 1929 ekonomik buhranı ile birlikte tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmeye başlaması ile birlikte tarımda traktör kullanımı azalmaya başlamıştır. 1930'lu yılların ikinci yarısına kadar bu durum süregelmiştir. 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren ise tarımda yeniden traktör kullanımının teşvik edilmesi için çalışmalar yapılarak uygulanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1 ve Şekil 1'de 1924-2013 yılları arasında traktör sayısındaki değişim 10 yıllık dönemler halinde verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de 1924-2013 Yılları Arasında Traktör Sayısındaki Değişmeler

Yıllar	Traktör Sayısı ²
1924	500
1930	2.000
1940	1.066
1950	16.585
1960	42.136
1970	105.865
1980	436.369
1990	692.454
2000	941.835
2010	1.404.872
2013	1.548.138

Kaynak: Kadayıfçılar, 1969: 14; Aruoba, 1982: 83; Tezel: 1986: 304; TÜİK, 2008:40-42; TÜİK, 2010a: 63; TÜİK, 2011a: 1; Tarım İstatistik Özetleri; TÜİK, 2012a:2;TÜİK, 2012b:2;tuikap.tuik.gov.tr/ulaştırma özet tabloları. 2013.

Şekil 1: Yıllara Göre Traktör Sayısı

1945-1955 yılları arasındaki dönemde tarımsal arazilerde bireysel mülkiyet yerleşmiş ve pazara ürün sağlayan toprak, talep edilen bir meta haline gelmiştir. Bu

² Traktör sayısı ile ilgili olarak farklı kaynaklarda farklı veriler olduğu görülmektedir. Özellikle Cumhuriyetin kurulduğu yıldan itibaren traktör sayıları ile ilgili kesin verilere ulaşılamadığı ve tahmini değerlerin verildiğini belirtmek gerekir.

dönemde işgücünden tasarruf edilmesini sağlayan traktör kullanımının yaygınlaşması ile işlenebilen toprak alanlarında artış yaşanmıştır. 1950’li yıllarda işlenebilecek tüm topraklar büyük ölçüde tarıma açılmıştır (Keyder, 1999: 170). Makineli tarımın yayılmaya başlaması II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe giren Marshall Yardımı ile gerçekleşmiştir (Kazgan, 2003: 372, Pamuk, 2009: 68). Bu bağlamda Türkiye’de tarım sektöründe traktör ve biçerdöver kullanımının 1950 yılından itibaren önem kazandığı söylenebilir.

1951-1953 yılları arasında ise yaklaşık 40 bin traktör ile tarımda hızlı bir makineleşme yaşanmıştır. Bu durum tarım kesiminde çalışan yaklaşık bir milyon çiftçinin tarımsal üretimde âtıl kalmalarına ve bu âtıl nüfusun da önemli bir kesiminin kentlere göç etmesine yol açmıştır. Tarımda yaşanan bu hızlı gelişme 1953-1957 yılları arasında yavaşlamaya başlamış ve aşamalı olarak artış göstermiştir. Tarımdaki makineleşme süreci daha önce dalgalanan bir seyir gösterirken 1960’lı yıllardan itibaren hız kesmesine rağmen yüksek artışını sürdürmüştür (Karpat, 2003: 104,105).

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizine rağmen devlet tarafından akaryakıt satışında sübvansiyon uygulanması, faizlerin düşük tutulması gibi politikalar ile özel yatırımlara olanak sağlanmış ve traktör alımı artarak devam etmiştir. Nitekim 1970 yılında traktör sayısı 106 bin iken 1980 yılına gelindiğinde bu sayı 436 binlere kadar ulaşmıştır. Bu artış 1980 yıllarda da devam etmiş ancak 1980 yılında alınan 24 Ocak kararları ile birlikte politikalarda da değişiklikler yaşanmış ve traktör talebi önceki döneme göre yavaşlamaya başlamıştır (Kazgan, 2003: 372-373). 24 Ocak kararları kapsamında 1980 öncesi dönemlerde tarıma yönelik olarak verilen uygun finansman imkânları daraltılmaya başlanmıştır. Ayrıca iktisatçılara göre, reel faizlerin yükselmesi, akaryakıttaki sübvansiyonların kaldırılması, ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi gibi nedenlerden dolayı istikrar politikaları uygulanması gündeme gelmiştir. Bu durum mekanizasyondaki artış hızının düşmesine neden olmuştur (Eşiyok, 2004: 85,92). 1980 sonrası dönemde de 1980 öncesi dönemler ile kıyaslandığında hız kesmesine rağmen traktör sayısındaki artışlar önemli olmuştur ve Türkiye’de traktör kullanımı 2013 yılına kadar artmaya devam ederek 1.5 milyona ulaşmıştır.

2.2. Biyoteknoloji ve Modern Sulama Sistemine Geçiş

Teknolojik değişimdeki ayrımın ilki olan makineli tarımdan sonra bir diğer teknolojik değişim ayrımı ise 1960’lı yıllardan itibaren başlayan ve kimyasal/biyolojik özellikleri daha ağır basmaya başlayan bir değişimdir. Kimyasal/Biyolojik nitelikli bu değişimin girdileri arasında kaliteli tohum, kimyasal gübre, mücadele ilaçları yer almaktadır (Aruoba, 1988: 199).

Tarımda üretim ve verimin artmasında önemli bir katkı sağlayan girdilerden biri gübredir (Sencer, 1971: 114). 1923-1950 döneminde, Türkiye tarımında verimliliği sınırlayan önemli etkenlerden biri sürekli olarak işlendiği için zayıflamış olan toprakların yetersiz gübrelenmesiydi. Hayvan gübresinin kırsal kesimin başlıca

yakıt kaynağı olarak kullanılması, kimyevi gübreye olan gereksinimi daha da artırmıştır (Tezel, 1986: 359). Türkiye’de 1950’li yılların sonuna kadar sadece kimyasal gübre değil verimi artıracak sulama, iyi tohum, tarımsal ilaç gibi diğer önemli tarımsal girdilerin kullanımı da az miktarlarda olmuştur (Kazgan, 2003: 373).

1960’lara gelinceye kadar geçen sürede tarımsal üretimde artış sağlanmasında en başta gelen neden ekili alanların genişlemesi olmuştur (Pamuk, 2009: 65). 1960’lı yıllardan itibaren yaygın tarım teknolojisinden, gübre, ilaç, iyi tohumluk ve sulamanın önem kazandığı yoğun tarım teknolojisine geçiş dönemi olmuştur. Bu geçiş dönemi ile toprak veriminin artırılması amaçlanmıştır (Köymen, 1999: 20). 1965 yılından sonra tarımdaki makineleşmeye ilaveten teknik girdiler olan yapay gübre ve tarımsal ilaç kullanımında yaşanan artış, tarımdaki üretkenliğin artmasını sağlamıştır (Ecevit, 1999: 9). Bu amaçla 1970’li yıllarda uygulanan teşvik politikaları tarımsal girdilerin daha da yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1980 yılında yaşanan durgunluk bu süreci de etkilemiştir. Duraksama 1990’ların sonuna kadar devam etmiştir (Kazgan, 2003: 373). Tarımda verim artırıcı girdilerde yaşanan gelişmeler tablolar şeklinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Yıllara Göre Kimyevi Gübre Kullanımı

Yıllar	Toplam Tüketim (ton)
1934	276
1940	1.375
1950	42.857
1960	107.332
1970	2.214.000
1980	5.968.000
1990	9.509.481
2000	10.424.828
2010	9.592.751
2013	11.415.756

Kaynak: Aydeniz ve Brohi, 1993: 98 (1934,1940); Kaçar, 1994:110 (1950,1960,1970,1980);www.tarim.gov.tr,“Kimyevi Gübre Üretim, Tüketim, İthalat ve İhracat İstatistikleri (1990,2000,2010,2013).

Yıllara göre gübre tüketimindeki değişmelerin verildiği Tablo 2’ye göre tarımda verimliliğin artmasında önemli bir paya sahip olan makineleşmenin yaygınlaşması ile birlikte 1950’li yıllara kadar olan dönemde önemli bir değişiklik görülmeyen gübre tüketiminde 1950-1960 yılları arasında ve 1960 sonrasında önemli artışlar yaşanmıştır. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren tarımsal işletmelere açılan gübre kredisinin de artması ile birlikte gübre tüketimi 1970 yılında büyük bir artış göstermiş ve 2.2 milyon tonluk gübre tüketimi olmuştur. 1970 yılından 2000 yılına kadar geçen sürede gübre tüketimi yaklaşık iki kat artmıştır. 2000-2010 yılında ufak bir azalma gösterse de 2013 yılında gübre tüketimi yine artış göstermiştir.

Verimi artırma faaliyetlerinden biri de sulama çalışmaları olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’nin tarım alanlarındaki sulama potansiyelinin

küçük bir kısmından faydalanılmaktaydı. Kurak bölgelerde yağmura bağımlı olarak sürdürülen tarımsal üretim arazi verimliliğinin artırılmasını güçleştirmiştir. Özellikle 1927 ve 1928 yıllarında yaşanan kuraklık dönemleri gibi yağışların az olduğu yıllarda açlık tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu durum sulama programlarını gündeme getirmiştir. Ancak yapılan çalışmalar yeterli olmamıştır. Zira 1950’li yıllardaki sulanan arazi artış göstermiş olsa da toplam ekili arazinin sadece %8’ini oluşturmuştur (Tezel,1986: 359-360). Tablo 3’de 1963 yılına kadar ve sonrasındaki on yıllık dönemlere göre sulama alanındaki gelişmeler verilmiştir.

Tablo 3: Yıllara Göre Devlet Sulama Alanındaki Gelişmeler (Hektar)

Yıllar	Sulama Alanı	
	Brüt	Net
1963’e kadar	318.807	275.449
1963	334.845	289.306
1973	1.153.132	996.306
1983	2.097.709	1.812.421
1993	3.099.825	2.678.248
2003	3.897.142	3.367.131
2011	4.480.679	3.871.307
2012	4.587.851	3.963.903
2013 ³	3.370.608	2.912.205

Kaynak: DSİ verileri.

DSİ’nin verilerine göre 1963 yılına kadar net sulanan alanların miktarı 275 bin hektar olmuştur. Bu tarihten itibaren sulanan arazi miktarı giderek artmış ve 1983 yılında yaklaşık beş katlık bir artış göstererek 1.8 milyon hektarlık alan sulanmıştır. Bu yıldan itibaren sulanan arazilerde artış azalan oranlarda da olsa devam etmiştir. 1983 yılından 2003 yılına kadar geçen yirmi yıllık dönemde de yaklaşık iki katlık bir artış ile sulanan arazi miktarının 3.3 milyon hektara ulaştığı görülmektedir. 2003-2012 yılları arası dönemde ise artışın devam ettiği ancak diğer artışlara göre azalma gösterdiği görülmektedir. 2012 yılı itibari ile sulanan toplam alan 3.9 milyon hektar olmuştur.

3. Mülkiyet Biçimleri ve İşlenebilir Arazilerin Değişmesi

Aruoba’ya (1973:191-192) göre, Türkiye tarımında tarımsal işletmelerin en önemli özelliklerinden biri birbirinden farklı olmalarıdır. Bu farklılaşmanın ortaya çıkmasında coğrafik özellikler yanında pazara yakın olup olmama, arazi mülkiyet dağılımı, gibi faktörler yanında iktisadi ve kültürel faktörler de farklılaşmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tarımsal işletmeler arasındaki farklılığı ortaya koymak açısından birtakım değişik tasnifler yapılabilir. Bunlar, aile işletmelerinin

³ 2013 yılı sulanan alanlara yönelik verilerin kurum tarafından tespit çalışmalarının devam ettiği ve şahsıma yollanan verilerin DSİ’ce inşa edilerek işletmeye açılan sulama alanları verileri olduğu belirtilmiştir.

büyükliklerine göre ve üretimde kullanılan yöntemlerin gelişmişliği ile ilgilidir. Bu şekilde Türk tarımındaki işletmeleri, geleneksel-geçimlik küçük işletmeler, modern üretim yapan küçük işletmeler, geleneksel yollarla üretim yapan orta ve büyük işletmeler ve modern yöntemler ile üretim yapan büyük işletmeler olmak üzere dört ana grupta ele almak mümkündür.

Makineleşmenin yaygınlaşması ile özellikle pazar için üretim yapan köylerde işgücünün açıkta kalması yoksulluğu da beraberinde getirmiştir. Kapitalist pazar işleyişi ve teknolojik yenilikler toplumda işçiler ve kapitalistlerin farklılaşmasına yol açmıştır. Üretim araçlarına sahip oluşları ve yaptıkları işler bakımından köylerde sınıflar ortaya çıkmıştır (Akşit, 1985: 23). Merter’e (1990: 90) göre tarım kesiminde pazar için üretim ve modern teknoloji ile birlikte kırsalda üç tip grup ortaya çıkmıştır. Bunlar: büyük ve orta işletmelere sahip olan toprak sahibi, kendine yetecek kadar üretim yapan toprak sahibi ve toprağını tamamen kaybeden ve tarım işçisi durumuna düşenlerdir.

Toprak mülkiyetinin 19. yüzyılda değişim göstermesi ile başlayan ve II. Dünya Savaşı bitimine kadar olan dönemde toprak sahipliği açısından hem küçük toprak sahipliği hem de büyük toprak sahipliği söz konusu olmuştur (Kıray, 1999: 125).

Yeni teknoloji kullanan büyük işletmelerin fiyatlar üzerinde oynama imkânlarının olması, nüfus artışı, Orman Kanunu’nun uygulanması gibi nedenler küçük çaplı üreticilerin büyük oranda tasfiyesine neden olmuşsa da küçük üreticilerin tamamı tasfiye olmamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bu dönem içinde daha önce işlenmeyen ya da orman ve mera niteliğindeki alanların tarıma açılmış olmasıdır. Tarıma elverişli olmayan bu alanlar ile küçük işletmeler de topraklarını genişletme imkânı bulurken bu durum küçük işletmelerin sayısının artması sonucunu da doğurmuştur⁴. Diğer yandan bu gelişme orman ve mera alanlarının tahrip olmasına da neden olmuştur (Ortaylı, 1971: 71; Kurt, 2003: 68).

Büyük arazi sahipliği ile ilgili ise su şekilde bir değerlendirme yapılabilir: 1920’lerin başlarındaki siyasal ve toplumsal karışıklıkların büyük olasılıkla büyük arazi sahipliğini güçlendirdiği söylenebilir. Bu durumun oluşmasında Ermeni ve Rumlardan kalan arazilerin sahiplenilmesi gibi iktisat dışı etkenler yanında traktör kullanımının teşvik edilmesi ve büyük arazi sahiplerine yönelik tarım kredileri önemli rol oynamıştır. 1930’larda traktör sayısının azalmaya başlaması, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi, tarımsal kredilerin daha çok küçük köylü kesime ayrılmaya çalışılması gibi nedenlerden dolayı büyük mülklerdeki toprak birikiminin arttığını gösteren belirtiler zayıflamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında iç ticaret hadlerinin tarım lehine değişmesi piyasaya dönük üretim yapan büyük çiftçilere yarar sağlamıştır. Böylece tarımsal mülkiyetin dağılımında büyük mülklerdeki birikim güçlenmiştir (Tezel, 1986: 310).

⁴ Ortaylı’ya (1971: 74) göre işletmeler büyüklüklerine göre küçük (1-100 dekar), orta (101-500dekar), büyük (501-5000+ dekar) olarak üç gruba ayrılmaktadır.

Mülkiyet biçimleri ve görülen değişmelerden sonra üzerinde durulacak bir diğer konuda arazilerin işlenme durumlarıdır. Bunun ile ilgili de Cumhuriyet dönemine ait değerlendirmeler şu şekilde yapılabilir:

Cumhuriyetin ilanından 1939'a kadar olan dönemdeki Türkiye tarımının en belirgin özelliklerinden biri düşük düzeyde toprak kullanılmasıdır. Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda ekilen toprak miktarı 4-5 milyon hektardır. Bu sayı ekilebilir alanların %20'sinden az olmuştur. 1923-1939 dönemi boyunca yaklaşık 2 milyon hektar yeni alan ekilmeye başlanmıştır. Bu dönemde toprak kullanımının düşük olması ya da ekilen topraklarda beklenenin altında genişlemesi, nüfus yetersizliği, üretim teknikleri yetersizliği ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu nedenlerin esas nedenler olup olmadığı ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımsal üretim düzeyleri ile nüfus arasındaki ilişkiler açısından ülkenin çeşitli yörelerindeki nüfus yoğunluğu farklılık göstermiştir. Bazı bölgeler açısından nüfus yoğunluğu benzerlikler göstermesine rağmen toprak kullanım düzeylerinin farklılıklar göstermesi nüfusun temel neden olmayabileceğini göstermektedir. Diğer bir neden olan üretim tekniklerinin yetersizliği ile ilgili olarak söylenebilecek şey ise teknoloji, alet, makine, gübre vb. eksikliğinin toprak kullanımını olumsuz etkilediğidir. 1923-1939 döneminin ilk yıllarında makine ve alet ithalatını artırmak için çabalar gösterilmiş ise de ilerleyen yıllarda ithalat azalmış ve ithal edilen alet ve makineden yeterince faydalanılamamıştır. Bu durumda üretim tekniğindeki yetersizliklerin de düşük toprak kullanımı için temel neden olamayacağı söylenebilir. Düşük toprak kullanımı ile ilgili dikkat çekici faktör olarak ekonomik nedenler görülmektedir. Özellikle bu dönem boyunca tarımın pazara yönelik (satışa yönelik) olması ve dış pazarlarla bütünleşik olma durumlarının oranı düşük olmuştur. Bunda etkili unsurlar olarak ulaşım ve taşımacılıktaki yetersizlikler gösterilebilir. Toprak ürünleri daha çok kişisel ihtiyaçları karşılamaya yönelik iken hayvancılık ise daha çok pazara açılmaya yönelik olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında ise ekilmeyen çayır ve meraların varlığı, hayvan ve hayvan ürünlerinin bir yerden bir yere götürülmesi ve taşınmasındaki kolaylıklar etkili olmuştur (Aruoba, 1982: 80-82).

Tablo 4'de İşledikleri alanların büyüklüğüne göre ailelerin sayısı ve yüzdesi verilmektedir.

Tablo 4: İşledikleri Alana Göre Çiftçi Ailelerin Bölünüşü

İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Aile İşletmesi		İşlenen Alan	
	Sayı (Bin)	%	Hektar (Bin)	%
1-20	773	31	836	4
21-50	797	32	2.790	14
51-75	336	13	2.097	11
76-100	216	9	1.915	10
101-150	168	7	2.108	11
151-200	92	4	1.648	9
201-300	68	3	1.712	9
301-500	39	2	1.520	8

501-700	17	1	1.015	5
701 ve fazla	21	1	3.811	20
TOPLAM	2.527	100	19.452	100

Kaynak: TÜİK, 1952: 11

Tablo 4’de yer alan verilere göre, köylerde işlenen arazi büyüklüğüne çiftçi ailelerin sayıları ve yüzde değerlerine bakılacak olursa küçük işletmelerin oranlarının fazlalığı dikkat çekmektedir. Küçük işletmeler açısından, 1-100 dekar işletme sahasına sahip ailelerin oranı %84’dür. İşlenen saha bakımından ise küçük işletmelerin %39’luk bir orana sahip olduğu görülmektedir. Orta büyüklükteki 101-500 dekar işletme sahasına sahip aileler tüm aileler içinde %15 ve tüm işlenen toprak içinde de %36’lık bir orana sahiptir. Büyük işletmeler olarak nitelendirilen 501 ve daha fazla işletmeler açısından ise tüm aileler içindeki oranı %2 ve işlenen topraklar içindeki oranı ise %25’dir. Sonuçlara bakılarak 1952 yılı sonbahar anketleri sonuçlarına göre, hâkim işletme biçiminin küçük işletmeler (%84) olduğu görülmektedir. Büyük işletme oranının (%2) çok düşük olduğu da görülmektedir.

1970-1980-1991 ve 2001 genel tarım sayımlarında işletmelerin büyüklüklerine göre işletme sayılarının yüzdesi ile bu işletmelerin tasarrufunda bulunan arazi büyüklüklerinin yüzdesi ise Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5: Genel Tarım Sayımlarında İşletme Büyüklüklerine Göre İşletme Sayısı

İşletme Büyüklüğü (dekar)	Sayı (%)				Arazi (%)			
	Sayım Yılları				Sayım Yılları			
	1970	1980	1991	2001*	1970	1980	1991	2001*
5 den az	11	7	6	6	1	0,2	0,3	0,3
5-9	13	7	9	10	2	1	1,07	1,06
10-19	19	14	18	18	7	3	4	4
20-49	29	33	32	31	17	16	16	16
50-99	16	21	18	19	21	21	20	21
100-199	8	12	9	11	21	24	21	24
200-499	3	5	4	5	20	23	20	23
500-999	1	1	1	1	7	8	6	6
1000-2499	0,04	0,007	0,3	0,1	1	2	6	3
2500-4999	0,02	0,01	0,05	0,01	1	1	3	0,3
5000+	0,01	0,001	0,01	0	2	2	2	2

Kaynak: TÜİK, 1980: 14; TÜİK, 1994: 6; TÜİK, 2004: 29.

Tablo 5’de görüldüğü üzere 1970 Genel Tarım Sayımına göre 5 dekardan az büyüklüğü olan işletmelerin toplam işletme sayısı içindeki oranı %11’dir. 1980 Genel Tarım Sayımına göre 5 dekardan az arazi işleyen işletme sayısının toplam işletme sayısı içindeki oranı %7’ye, 1991 Genel Tarım Sayımında ve 2001 Genel Tarım Sayımında ise %6’ya düşmüştür. Bu işletmelerin işlediği arazinin toplam arazi içindeki değeri ise 1970 Genel Tarım Sayımında %1, 1980 Genel Tarım Sayımında

%0,2 iken 1991 Genel Tarım Sayımında ve 2001 Genel Tarım Sayımında %0,3 olmuştur.

Mülk arazi oranlarında yaşanan değişimler ise 1970-1991-2001 yıllarında yapılan Genel Tarım Sayımlarındaki (GTS) verilere göre Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Arazi Tasarruf Şekline Göre Tarımsal İşletme Sayısı ve İşlenen Arazi Oranı

Arazi Tasarruf Şekli	1970 GTS		1980 GTS		1991 GTS		2001 GTS	
	İşlt. sayısı	Arazi (dekar)	İşlt. sayısı	Arazi (dekar)	İşlt. sayısı	Arazi (dekar)	İşlt. sayısı	Arazi (dekar)
kendi arazisini işletenler	86	79	91	87	93	89	81	74
zilyetliğe dayalı arazi işletenler	-	-	-	-	-	-	3	2
kendi arazisini ve zilyetliğe bağlı arazi işleten	-	-	-	-	-	-	1	2
kendi arazisini ve başkasının arazisini işletenler	11	17	7	11	6	10	11	19
kira ile arazi işletenler	1	1	1	1	1	1	2	2
ortakçılık ile arazi işletenler	2	2	0,4	0,4	0,3	0,2	1	1
Diğer tasarruf şekli ile arazi işletenler	0,1	0,1	0,01	1	0,1	0,1	0,3	0,2
İki ya da daha fazla tasarruf şekli ile arazi işletenler	0,1	0,1	0,02	0,04	0,1	0,02	0,1	0,3

Kaynak: TÜİK, 1979: 8; TÜİK, 2004: 78.

Sayım yıllarına göre kendi arazisini işleten işletmelerin oranının 1970-2001 yılları arasında azaldığı görülmektedir. 1970 sayımında kendi arazisini işletenlerin oranı %86 iken bu oran 2001 sayımında %81’e gerilemiştir. Kendi arazisi yanında ortakçı olarak arazi işleyen işletmelerin oranı ise 1970-2001 yılları arasında yapılan sayımlarda %11’lik oran ile aynı orana sahip iken bu dönemde işlenen arazi oranında ufak bir artış yaşanmıştır.

4. Demografik Dönüşüm

Bu başlık altında kent ve köy nüfusunda dönemler boyunca nüfus yapısında meydana gelen değişimler ve göç olgusu ile tarımsal istihdam konuları ele alınacaktır.

4.1. Nüfus Değişmesi ve Göç

Dünya genelinde 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başlarında az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan yaşadığı değişimler kırdan kente göç olayı ile sonuçlanmıştır. Dünya pazarlarında yaşanan dalgalanmalar neticesinde az gelişmiş ülkeler ekonomik açıdan Batı’nın sanayisine bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda toplumsal yapıda değişiklik yaratarak göçün yaşanmasına neden olan temel etkenler, ticaretin genişlemesi, para ekonomisinin yaygınlaşması, tarımsal üretimin pazara yönelik (satışa yönelik) olması, ticaret ile ilgili kent merkezlerinin ortaya çıkması olarak görülmüştür. Özellikle 1929 ekonomik buhranı döneminde tarımsal mal ihracı ile döviz girdisi sağlayan ülkelerde tarımsal istihdam olumsuz etkilenmiş ve bu ülkelerde hükümetler sanayileşmeyi destekleyerek tarımsal işsizliğe çözüm bulmaya çalışmışlardır. Buhran döneminde tarımsal ürün fiyatlarının ve tarımsal istihdamın düşmesi istihdam olanaklarının daha fazla bulunduğu şehre göç edilmesine neden olmuştur (Karpas, 2003: 40-41).

Cumhuriyet’in başlangıcından 1950’lilere kadar nüfusta yaşanan doğal artış çoğunlukla meydana geldiği yerde kalmıştır. (Kır-kent nüfusundaki değişimi görmek için bkz. Tablo 7) Bu durumun oluşmasındaki temel neden kırsal alanlarda tarımın sürekli olarak bir genişleme göstermesine bağlı olarak kırdan kente göçün önemsenecek miktarda olmamasıdır (TÜİK, 1995: 43). 1923-1946 arasındaki dönemde tarımsal üretimden daha fazla olan bir nüfus artışı söz konusu olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli neden olarak köylüler üzerinde ağır vergilendirmeler ile birkaç kentin ilerlemede örnek olarak seçilme çabaları olduğu söylenebilir. Yani sorun tarımdaki yatırım veya modernleşme noksanlığından kaynaklanmamıştır. 1950 yılında Türkiye’deki iktidar partisinin değişmesi ile birlikte 1950’li yılların başlarından itibaren Amerika Birleşik Devletlerinin sağladığı yardım sayesinde tarımda mekanizasyona hızlı bir giriş yapılmıştır. (Traktör sayısındaki değişimler için bkz. Tablo 1) Traktör sayısındaki bu önemli artış ile birlikte bir milyon civarında çiftçiyi tarımdan uzaklaştırarak kırdan kopmalara neden olmuştur (Karpas, 2003: 103-104).

1950’li yıllarda ABD tarafından yapılan iktisadi yardımlarda önceliği traktör ve pulluğun alması yanında kredi imkânlarının ve traktör kiralınmasının

yaygınlaşması kırdan kente yaşamaya başlanan göçün nedenlerindedir (Keyder, 2009: 274,280). Bu dönemde yaşanan göçün öncelikli nedeni olarak mekanizasyonun hızlı gelişmesi olarak görülmüş olsa da başka etkenlerin de göçün yaygınlaşmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu etkenler arasında toprak ağalarının ve aşiret reislerinin köylüler üzerindeki baskıları ve kan davaları gösterilebilir (Karpas, 2003: 105). Ayrıca, bu yıllarda kırsal alanlarda altyapı (yol, su, elektrik) hizmetleri ve taşıt vasıtaları köylere de ulaşmaya başlamıştır. Yol ve taşıt vasıtalarının yoğunlaşması da köyden kente göçü de hızlandırmıştır (Türkdoğan, 2006: 68-69).

1950 yılından itibaren köylerden kentlere doğru yaşanan nüfus kayması, bir başka ifade ile kentlere yönelmiş olması neticesinde köy nüfusunun toplam nüfusa olan oranında azalmalar yaşanmıştır. Kentlerin nüfusları ise özellikle kırsal kesimden yapılan göçler ile birlikte büyük artış göstermiştir. 1950’de toplam nüfusun yaklaşık %25’ini oluşturan kent nüfusu ilerleyen yıllarda hızla artmaya başlamıştır ve 1970’e gelindiğinde kent nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %38’e yükselmiştir. Sayım yıllarına göre kentsel nüfusun düzenli bir şekilde artarak bugünkü durumuna ulaştığı görülmektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 7’de 1927-2013 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında belirlenen kırsal ve kentsel nüfus büyüklükleri ve oranları gösterilmektedir⁵.

Tablo 7: Türkiye’de Sayım Yıllarına Göre Kırsal ve Şehir Nüfuslarındaki Değişme

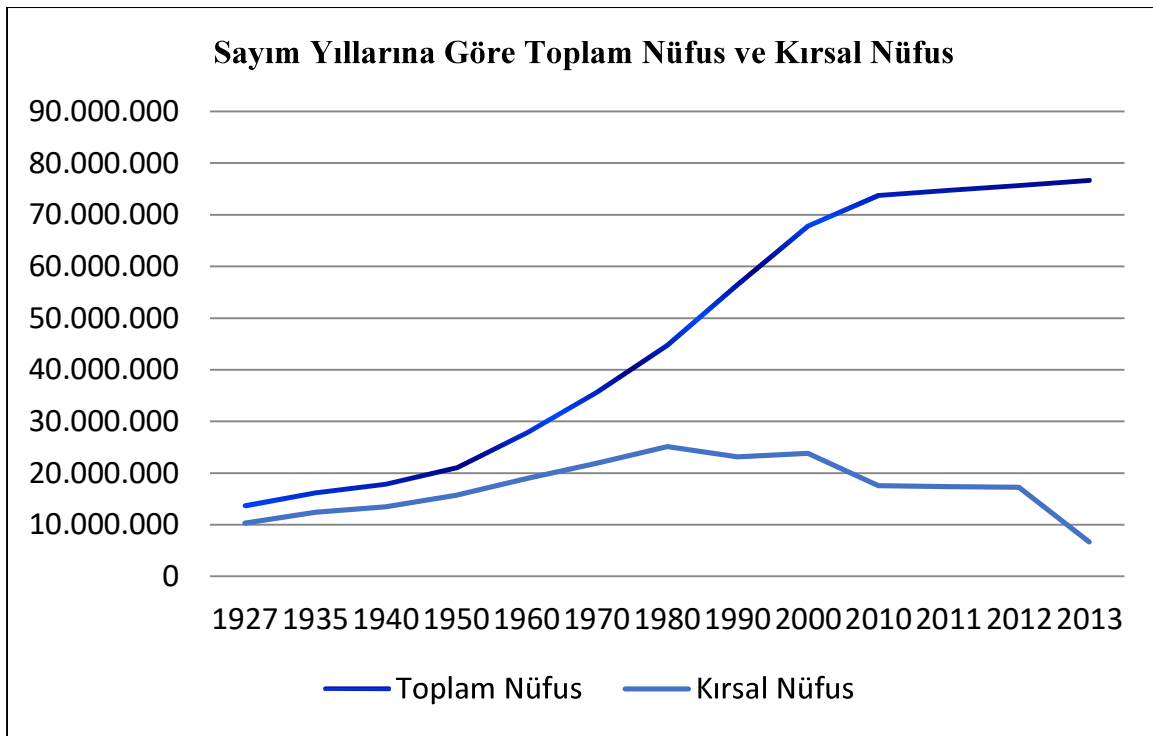
Sayım yılı	Toplam	Kentsel nüfus	Kentsel Nüfus Oranı	Kırsal Nüfus	Kırsal Nüfus Oranı
1927	13.648.270	3.305.879	24	10.342.391	76
1935	16.158.018	3.802.642	24	12.355.376	76
1940	17.820.950	4.346.249	24	13.474.701	76
1950	20.947.188	5.244.337	25	15.702.851	75
1960	27.754.820	8.859.731	32	18.895.089	68
1970	35.605.176	13.691.101	38	21.914.075	62
1980	44.736.957	19.645.007	44	25.091.950	56
1990	56.473.035	33.326.351	59	23.146.684	41
2000	67.803.927	44.006.274	65	23.797.653	35
2012	75.627.384	58.448.431	77	17.178.953	23

⁵ “Nüfusu 20 binden fazla olan yerleşim birimleri kent, diğer yerleşim birimleri kırsal alan kabul edilmektedir. 1965 yılından başlayarak 1985 yılına kadar geçerli olan bir kabule göre, nüfusu 10 bin ve üzeri olan yerleşimler kent, diğer yerleşimler ise kır olarak sınıflandırılmakta iken, 1982 yılında DPT tarafından nüfusu 10 binden büyük 288 yerleşim yeri için yapılan bir araştırmada nüfusun istihdam alanları, şirket sayısı, banka şube sayısı, telefon aboneliği vb. 28 kritere göre kent olabilme eşik değerlerini aşan yerleşim yerlerinin yüzde 80 oranında nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşim yerleri olduğundan bu tanım kabul edilmiştir. Böylece, kır ve kent ayırımına esas teşkil eden nüfus eşiği 10 binden 20 bine yükseltilmiştir. TÜİK tarafından “kır” ve “kent” bazında yayımlanan tüm çalışmalarda bu tanım kullanılmaktadır” (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011: 39).

2013	76.667.864	70.034.413	91	6.663.451 ⁶	9
------	------------	------------	----	------------------------	---

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011: 41; TÜİK, 2012c: 2; www.tuik.gov.tr/Gösterge 2012; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ADNSK 2013 Sonuç>.

Tablo 7’nin analizinde öne çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: 86 yıllık süreç içerisinde nüfus yaklaşık 6 kat artmıştır. Türkiye’nin kır nüfusu ve kentsel nüfus değişimlerine bakıldığında 1927 yılında toplam nüfusun yaklaşık %76’lık bir kısmını oluşturan kır nüfusu özellikle 1950’li yıllar ile başlayan tarımsal mekanizasyonun da etkisi ile azalma göstermiş ve 1950’de kır nüfusunun toplam nüfustaki oranı %75, 1960 yılı sayımında da %68’e gerilemiştir. Türkiye’de ilk kez 1980-1990 döneminde kır nüfusu mutlak olarak azalmaya başlamıştır. 1960’lı yıllardan itibaren kır nüfusunun artış göstermesine karşın toplam ülke nüfusu içindeki payının azalmaya devam ettiği görülmektedir. 2013 yılı itibari ile kır nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı %9’a gerilemiştir. Bu aşırı gerilemenin 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu’na bağlı olarak ve 14 ilde büyükşehir belediyesi kurulması ve büyükşehir statüsündeki 30 ilde, belde ve köylerin ilçe belediyelerine mahalle olarak katılmasının önemli etkisiyle kaynaklandığını da belirtmek gerekir. Şekil 2’de sayım yıllarına göre toplam nüfus ve kır nüfusunda meydana gelen değişiklikler gösterilmektedir.

Şekil 2: Sayım Yıllarına Göre Toplam Nüfus ve Kırsal Nüfus

⁶ 2012 yılında çıkan 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu ile 14 ilde büyükşehir belediyesi kurulmuş ve büyükşehir statüsündeki 30 ilde, belde ve köylerin ilçe belediyelerine mahalle olarak bağlanmıştır (TÜİK, 2014 Haber Bülteni).

Kırdan kente doğru gerçekleşen göçlerde dönemsel olarak üç önemli artış meydana gelmiştir. Bunlar sırası ile 1945-50'den 1950-55'e 4 katlık, 1960-65'den 1965-70'e 2 katlık, 1975-80'den 1980-85'e 1,5 katlık artış şeklinde olmuştur. Akşit çalışmasında, kırdan kente göçlerdeki bu sıçramaların nedenlerini; 1950-55 yılları arasındaki artışın toprak sahipliği bakımından yetersiz olan köylerde meydana genişlemeler ve buna bağlı olarak gençlerin köylerden şehirlere kayması şeklinde, 1965-70 yılları arasında meydana gelen artışın da yine toprağı bol olan köylerin pazar ve kent etkisi altında kalması, 1980-85 yılları arasındaki artışın ise yine köylerin büyük kentlerin etkisi altına girmesi ve teknolojik gelişme ile birlikte kırdan kente göç sonucunu getirmesi olarak açıklamıştır (Akşit,1998: 197). 1980 yılında yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus oranı %9,3 iken bu oran 1985'de %8,7; 1990'da %10,8 ve 2000 yılında ise %11 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemler toplamı dikkate alındığında, yaklaşık olarak 15 milyon insan çeşitli nedenlerden dolayı yaşadıkları yerleri terk etmiştir (Güreşçi, 2010: 79).

Tablo 8'de 1975-2000 yılları arasında kırdan kente göç eden nüfus bilgileri verilmiştir.

Tablo 8: 1975-2000 Yılları Arasında Kırdan Kente Göç Eden Nüfus

Yıllar	Toplam göç ⁷	Belde ve köyden il ve ilçe merkezlerine göç	Yüzde (%)
1970-75	4.038.022	359.120	8,9
1975-80	6.285.398	610.067	9,7
1980-85	6.705.783	860.438	12,8
1985-90	9.467.863	969.871	10,2
1995-2000	11.480.456	1.168.285	10,1

Kaynak: TÜİK, 1977: 20; TÜİK, 2010b: 56.

4.2. Tarımsal İstihdam

Sencer'e (1971:166) göre, 1950'li yıllardan sonra tarımsal alandaki teknolojik değişmelerin ve özellikle traktör sayısındaki artışın etkisi ile birlikte köylüler mülksüzleşmeye ve dolayısıyla köylerdeki artık nüfus göç ederek şehirlerde çalışmaya başlamıştır. Bu durum köylerde genişleyen tarımsal işletmelerin, ihtiyaç duyduğu topraktan kopan işgücü yerine değerlendireceği daha az emeği ücret karşılığı karşılamaya başlamalarına yol açmıştır. Tarımsal üretimin belirli dönemlerde yapıyor olması ise tarımda çalışacak işgücünün dönemsel ya da üretim

⁷Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.'de "Toplam Göç" başlığında verilen değerler; yerleşim yerleri arasında göç eden nüfus ve iller arasında göç eden nüfus toplamı olarak verilmiştir. (TÜİK, 2010b: 56)'ya göre;

Yerleşim yerleri arası göç: İl merkezi, ilçe merkezi ve bucak-köyler arasındaki göç,
İller arası göç: İdari olarak tanımlanmış iller arası göç olarak tanımlanmaktadır.

yılı boyunca işletmede sürekli veya mevsimlik işçi olarak nitelendirilmesini ortaya çıkarmıştır.

Kırsal kesimde, 2000’li yıllarda tarım dışı işsizlik oranı artmaya başlamıştır. Ülkemizde tarım istihdamında 2000 yılından sonraki dönemde görülen düşüşün, kırsal kesimdeki işsizliği artırdığı söylenebilir. Tarımdaki istihdamın azalmasına rağmen kırsal kesimde tarım hala başlıca ekonomik faaliyet olmaktadır (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2011: 44-45). Kırsal kesimde yaşayan yoksulların gelir getirici faaliyetleri ağırlıklı olarak tarım, hayvancılık, balıkçılık, orman işçiliği ve küçük ölçekli sanayi ve hizmet alanındadır. Kırsal yoksullar genel anlamda kendi topraklarını işleyen küçük toprak sahipleri, yarıcılar ve topraklarını kiraya veren toprak sahiplerinin oluşturduğu ziraat ile uğraşan kesim ve işçiler, köy zanaatkârları, çobanlarından oluşan ziraat dışı faaliyetlerle uğraşanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Kırsal yoksulluğu meydana getiren asıl etken topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir (Aktan ve Vural, 2002: 10). Tablo 9’da tarımsal istihdamın 1988 yılından başlayarak 2013 yılına kadar olan dönemde dörder yıllık dönemler halinde dağılımı gösterilmektedir.⁸

Tablo 9: Yıllara Göre Tarımsal İstihdamdaki Değişmeler (1988-2013)

Yıllar	Kurumsal Olmayan Nüfus (Bin)	Türkiye (Bin)		Kent (Bin)		Kır (Bin)	
		Toplam İstihdam	Tarımda İstihdam	Toplam İstihdam	Tarımda İstihdam	Toplam İstihdam	Tarımda İstihdam
1988	53.284	18.907	9.328	7.256	455	11.651	8.873
1990	55.580	19.947	9.355	8.295	420	11.653	8.935
1994	58.764	19.404	8.058	9.168	466	10.236	7.592
1998	62.465	21.393	8.777	10.508	454	10.885	8.323
2002	68.800	21.354	7.457	11.111	484	10.243	6.973
2006	68.066	20.423	4.907	13.518	630	6.905	4.277
2010	71.343	22.594	5.683	14.679	701	7.915	4.981
2013	74.793	25.443	6.015	16.772	724	8.671	5.291
*Değişim (%)	40	35	-36	131	59	-26	-40

⁸“Türkiye’de iktisaden faal nüfus ile ilgili ayrıntılı veriler, beş yıllık ara ile tekrarlanan Genel Nüfus Sayımları ve 1966 yılından itibaren uygulamaya başlanan Hanehalkı İşgücü Anketleri ile I. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren düzenli olarak derlenmiştir. Ancak hanehalkı işgücü anket sonuçları belli bir zaman serisinde karşılaştırılabilir niteliğe sahip olmamıştır. Bu nedenle hem düzenli aralıklarla devam eden hem zaman serileri içinde karşılaştırılabilir olan verileri sağlayacak hanehalkı işgücü anketlerinin uygulanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Hem kırsal hem kentsel yerleri kapsayacak büyüklükte bir örnek hacmi ve geliştirilmiş bir soru kağıdı kullanılarak düzenli aralıklar ile yılda iki kez (Nisan ve Ekim ayının üçüncü haftası) hanehalkı işgücü anketi uygulanması öngörülmüştür. Yeni oluşturulan serideki anketlerin ilki Ekim 1988 yılında uygulanmıştır. Bu anketi önceki anketlerden ayıran temel özellik anket sonuçlarının toplam nüfusa göre değil; kurumsal olmayan nüfus (okul, yurt, otel, çocuk yuvası, hastane, huzurevi, hapishane, kışla ya da ordu evinde ikamet edenler ile yabancı uyruklular dışında kalan nüfustur) bazında verilmiş olmasıdır” (TÜİK, 1990:1).**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**’ da verilen tarımda istihdam başlığı, tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık faaliyetlerini kapsamaktadır.

Kaynak: TÜİK, 1988-2009 Hanehalkı İşgücü Anketleri ve İstatistikleri; TÜİK, 2011b: 4-5; TÜİK, 2013a, “Hanehalkı İşgücü İstatistikleri- Kasım 2013” *1988 yılı baz alınarak hesaplanmıştır.

Tablodan görüleceği üzere ülkemizde kentlerde de tarım istihdamı az da olsa söz konusudur. 1988-2013 dönemine bakıldığında kentlerdeki tarımsal istihdamda yaklaşık %59'luk bir artışın olduğu görülmektedir. Buna karşılık 1988 yılından 2013 yılına gelindiğinde ise kırsal kesimde tarım istihdamında %40'lik bir azalma meydana geldiği görülmektedir. Türkiye genelinde ise 1988-2013 döneminde toplam istihdamda %35'lik artışa karşılık tarım istihdamında %36'lık bir azalma söz konusudur.

5.Aile Yapısı

Aile, Türkiye’de de değişim gösteren toplumsal kurumlardan biridir. Aile kurumu da zaman içinde bir değişim sürecinden geçmiştir. Bu süreç boyunca gerek sosyal ve ekonomik gelişmeler gibi nedenler yanında yasal yollar ile de biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Kongar, 2012:598). Zeybekoğlu’na (2012:45) göre, ailenin belli ölçüler çerçevesinde sınıflandırılmasında zorluklar görülmektedir. Çünkü genel anlamda aile türleri ile ilgili öngörülen ilkeye göre ailenin sınıflandırılması çeşitlik göstermektedir.

Zeybekoğlu’na (2012: 45-51) ve Kongar’a (1970: 63-65) göre, tarım toplumu olarak nitelendirilen toplumlarda hâkim aile yapısı geleneksel geniş aile olmuştur. Geleneksel geniş aile, kırsalda yaşayan ve geçimini tarım ile sağlayan, çok üyeden oluşan, akrabalık bağları yönünden güçlü, erkek bireylerin karar alma vb. konularda ön planda olduğu aile türüdür. Aile içinde yaş ve cinsiyete bağlı olarak gerçekleşen bir iş bölümü vardır. Ancak sanayileşme ile birlikte geleneksel aile yapısı dönüşüme uğrayarak çekirdek aile yapısına geçiş söz konusu olmuştur. Çekirdek aile ise, anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan ve genel olarak kentsel alanlarda hâkim olan aile türü olarak görülmüştür. Geleneksel geniş aileden farklı olarak karar verme tüm aile bireyleri arasında yapılmaktadır.

Bu iki aile türü büyüklüğüne göre aile türleri kategorisinde yer almaktadır. Bir diğer aile türü gruplandırması ise ailenin içinde yaşadığı topluma göre yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma içindeki aile türlerinden biri de köy ailesi olarak geçmektedir (Zeybekoğlu, 2012: 46-48).

Köy ailesi, yaygın olarak tarım ve hayvancılık ile uğraşan ve bu faaliyetleri değişen oranlarda da olsa kendi tüketimleri için gerçekleştiren ailelerdir. Köy ailesinin belli başlı özelliklerinden bir kısmını şu şekilde ifade etmek mümkündür: Köy ailesi bir ekonomik işletme olarak bir çalışma cemaatidir, eskiden beri köylerde aile kavramı bir toplumsal kurum adı olarak kullanılmamaktadır (aile kelimesi ile köylü erkekler, yasanın ifadesi ile de çocukların analarını anlatmak isterler), köy topluluklarında “aile” kavramı yerine “hane” kavramı kullanılmaktadır, köy aileleri yüksek bir doğurganlık oranına sahip olmuştur. Doğurganlık oranının yüksek olmasının nedenleri olarak, kırsal alanda çocuğun ve özellikle erkek çocuğun

ekonomik bir değer olarak görülmesi, kırsal toplulukların aile yapısı, sahip olunan sosyal değerlere bağlı olarak fazla çocuğa sahip olunmasının teşvik edilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanılamaması, doğum kontrolü tedbirlerinin bu yörelerde tam olarak bilinmemesi belirtilebilir. Ancak sanayileşme ile birlikte özellikle genç nüfusun gerçekleştirdiği iç göçlerin etkisi ile kentleşmedeki artışlar neticesinde doğurganlık oranları gerilemiştir. Sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşen göçlerin etkisi yanında doğurganlıktaki gerilemenin diğer bir nedeni de piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte ailenin bağımsız ekonomik bir birim olmasının zayıflaması ve ailelerin bu olumsuzluğu gidermek, toprak parçalanmasını engellemek veya ailenin gelecekteki yaşantısını garanti altına almak amacı ile doğurganlığı azaltma şeklinde düzen değişikliği yapmak zorunda kalmaları olmuştur (Merter, 1990: 31,54,58,79).

Kongar’a (2012: 586) göre Türkiye’nin geçirmiş olduğu hızlı değişme süreçleri kırsaldaki aile yapısında da değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler şu şeklide özetlenebilir:

1950’li yıllar öncesinde gerek kırsal yapıda gerek köy ailesi tipinde tek düze bir durumun olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Toplumsal değişmeye bağlı olarak aile yapısı ve aile ilişkilerinde de çeşitlilikler söz konusu olmuştur. Kapalı köy ekonomisinin hâkim olduğu, geçimlik üretimin ilkel teknolojilerle sağlandığı dönemde hâkim aile yapısının ataerkil aile biçimi olduğu söylenebilir. Ancak 16.yüzyıldan itibaren Türkiye’nin Ege ve Akdeniz gibi bölgelerinde pazar için üretim faaliyetlerinin gelişmeye başladığı ve dolaysı ile kırsal kesimin tümü için kapalı köy ekonomisinin uygun olmadığını söylemek mümkündür. Bunlara bağlı olarak 1950’li yıllardan önce de kırsal yapıda tek bir “köy ailesi” tipi olmadığını söylemek doğru olacaktır. 1950’den sonra yaşanan kapitalistleşme sürecinde aileler arasındaki farklılıklar belirginleşmeye başlamıştır. 1950’li yıllarda toplumsal ve ekonomik yapıda değişiklik yaratan olaylardan önemlilerini, Türkiye genelinde karayolları ağının tamamlanması, Marshall yardımı kapsamında traktör alımı, Ziraat bankasının çiftçilere sağladığı kredinin artması, Toprak Mahsülleri Ofisi (TMO)’nun köylüden buğday satın alma işlemini artırması, tarımda kullanılan arazi miktarında artış olması, tarımsal girdilerde modernleşme, emek fazlalığı şeklinde sıralamak mümkündür (Özbay, 1984: 40-41).

Kırsal alanlarda nüfustaki artışa bağlı olarak toprak yapısındaki değişiklikler, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş, kente yoğun göç gibi birtakım değişiklikler çekirdek aile yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Merter, 1990: 10-11). Özellikle 1980 sonrasında yaşanan girdi fiyatlarındaki artış nedeniyle kırsalda yaşayanlar girişimlerini kısmak ve bu şekilde korumak istemişlerdir. Böylece işletmenin tam kapasite ile çalışması engellenmiştir. Bu yaşananlar geniş aile yapısını olumsuz etkileyerek çekirdek aileye dönüşe neden olmuştur (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2004: 18, Gülçubuk, 2005: 73). Çekirdek aile tipinin oluşması ve ailenin kolektif yaşamdan bireysel yaşama geçmesi ile birlikte tarıma olan bağımlılık da azalmıştır. Bu durumdaki aileler, haneden meydana gelen azalmaların sebep olduğu olumsuzlukları düzeltebilmek ve tarımdan ayrılmaya olanak sağlamak

amacı ile bazı aile üyelerini tarım dışında çalıştırma yoluna yönelmişlerdir (Gülçubuk, 1997: 42). Ancak toprağın bölünmesi, makineleşme, pazar ekonomisi ile entegre olma, köyden göç gibi gelişmeler kırsal aile yapısını etkiliyor olsa da kırsal aile, tarımda egemen üretim birimi olma niteliğini belli ölçüde devam ettirmektedir (Kongar, 2012: 588).

6.Sosyal Güvenlik Sistemi

Gelişmekte olan birçok ülkede sosyal güvenlik çok yaygın değildir. Türkiye’de de örgütsel anlamda sosyal güvenlik eksikliği önemli konulardan biridir. Çalışan veya çalışmayan aile bireylerinin sosyal güvenliği ile ilgili sıkıntılar söz konudur. Kendi işlerinde çalışanlar için kurulan Bağ-Kur örgütü ile birlikte sosyal güvenlik kısmen genişletilmiş olsa da çalışanların birçoğu için sosyal güvenlik sorunu devam etmektedir. Sosyal güvenlik fonlarının iyi bir şekilde işletilemiyor olması ve fonların siyasal amaçlar için istismar konusu edilmesi bu fonları faydalı olarak kullanılmasına engel olmaktadır (Kongar, 2012: 531).

Türkiye’de çiftçilerin sahip olduğu arazi miktarı ve gelirleri ile tarım işçilerinin gelir düzeyleri, bu kişilerin kendilerini karşı karşıya kalabilecekleri risklere karşı korumaları için yeterli olmamaktadır. Bu kişilerin karşılaşılabilecekleri riskler arasında ölüm, hastalık, yaş sorunu, kaza, işsizlik ve üçüncü şahıslardan kaynaklanan ekonomik, sosyal ve doğal riskler bulunmaktadır. Bu nedenle düşük gelire sahip bu kesim için yeterli korumayı sağlayabilecek sosyal güvence sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Çiftçilerin sosyal güvenceye sahip olmaları sanayi kesiminde çalışanlar ve tüccar kesime göre sonra olmuştur. 1971 yılında kurulan Bağkur’a dâhil olmaları, 17.10.1983 tarih ve 2926 sayılı Tarımda Kendi Ad ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu ile gerçekleşmiştir. 2926 Sayılı Kanun ile sigortalılara malullük aylığı, yaşlılık aylığı, yaşlılık toptan ödemesi, ölüm aylığı, cenaze yardımı temin edilmiştir. Bunlara ek olarak 04.11.1998 tarih ve 4386 sayılı Kanun ile sağlık yardımı da kapsama alınmıştır. Tarımda işçi olarak çalışanlar için de çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlardan biri, kamuya ait tarım ve orman işlerinde ücretle çalışanlar, özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretli olarak çalışanlar, tarım yerlerinde yapılan ve tarım işi sayılmayan işlerde ve tarım yerleri dışındaki iş yerlerinin park, bahçe ve fidanlık vb. işlerinde çalışan tarım işçilerine sosyal güvenlik olanağı sağlayan 17.7.1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu, diğeri ise özel kesimde geçici olarak çalışan tarım işçilerinin sosyal güvenlik imkânlarından yararlanmasına olanak sağlayan 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunudur (Tanrıvermiş, 2005: 94-96).

Tablo 10’da 1990-2013 yılları arasında Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağkur’a bağlı tarımdaki aktif nüfus verilmiştir.

Tablo 10:Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağkur’da Tarımdaki Aktif Nüfus (Kişi)

Tarımdaki Aktif Sigortalılar		
Yıllar	SSK	Bağkur

1990*	74.407	752.075
2000	184.675	876.148
2010	152.802	1.101.131
2012	85.717	1.056.852
2013	51.698	986.334

Kaynak: www.dpt.gov.tr, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2006”, www.sgk.gov.tr, “Sigortalı İstatistikleri-2012 Aralık, 2013 Ağustos Ayı İstatistikleri”

*1990’dan itibaren veri alınmaya başlanmıştır.

Tabloya göre 1990-2013 yılları arasında tarımdaki aktif nüfusta Bağkurlu olanların sayısının çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Sonuç

Türkiye’deki tarımsal yapıda 1950’li yıllara kadar olan dönemde yaygın olmayan modern uygulamalar yerine daha çok hayvan ve insan gücünden yararlanmanın hâkim olduğu süreç görülmektedir. Geçimlik üretimin söz konusu olduğu bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yerleşik durumda olmuştur. Traktör kullanımı bu dönemlerde de çok yaygınlaşmamıştır. Türkiye’de tarımsal yapıdaki değişmelerin yaşanmaya başlaması 1950’li yıllar ile birlikte olmuştur. Özellikle makineli tarıma geçiş ve ithal traktörler yardımı ile tarımsal alanların yaygınlaştırılması ile birlikte iyi tarımsal girdilerin kullanılması yoğun tarıma geçişi hızlandırmıştır. Ancak hızlı bir şekilde yaşanan makineleşme çiftçilerin çoğunun tarımsal üretimde atıl kalarak şehirlere göç etmeleriyle sonuçlanmıştır. Kırsal kesimde özellikle tarımdaki teknolojik gelişme yanında altyapı olanaklarının gelişmesi ve taşıt imkânlarının yoğunlaşması da kırdan kente göçü hızlandırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler toplumsal yapıda da değişmelerin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Toplumsal dönüşümde makineleşmeye bağlı olarak köylerde topraksızlaşma yanında toplumsal açıdan kalkınma ve sosyal gelişme durumları söz konusu olmuştur. 1960’lı yıllar ile birlikte nüfus artışı yanında gelir artışlarının da yaşanması ile birlikte tarımın dışındaki sektörlerde yaşanan büyüme bir şekilde talep edilen gıda maddelerini sağlanması durumunu ortaya çıkarırken bu durum aynı zamanda daha fazla üretim yapılabilmesi için özellikle kimyasal girdiler olmak üzere tarımda daha modern girdilerin kullanılmasını sağlamıştır. Böylece tarımsal üretim giderek piyasalaşmaya başlamıştır. 1950’li yıllara kadar nüfusun büyük çoğunluğu kırsal yerleşik olmasına karşın daha öncede bahsedilen şartlar nedeni ile 1970’li yıllardan itibaren azalarak günümüze kadar gelmiştir. Gerek kapitalist pazar işleyişi gerek teknolojik yenilikler köylerde farklı sınıfların varlığını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu gruplandırma ile ilgili gerekli açıklamalar bölüm içinde yapılmıştır. Ancak genel olarak söylenebilecek şey toprak sahipliği açısından küçük ve büyük toprak sahipliğinin varlığını sürdürdüğü ancak 1950’li yıllardan itibaren küçük aile işletmelerinin varlığını sürdürmesine rağmen zaman içinde azalma gösterdiğiidir. Bu durum bölüm içinde tablolar halinde verilmiş genel tarım sayımları sonuçlarından da anlaşılmaktadır. Bu süreçte değişim gösteren diğer bir yapı ise kırsalda yaşayan aile türleri olmuştur. 1950’li yıllara kadar olan dönemde kırsalda hâkim aile türü geniş aile olmuştur. 1950’li yıllardan sonra ise köy aileleri arasında farklılaşmalar ortaya

çıkmıştır. Kırsal kesimde toprak yapısındaki değişimler ve pazara yönelik (satışa yönelik) gelişmeler ve göç ile birlikte değişik dönemlerde ortaya çıkan ekonomik nedenler ile birlikte geniş aile yapısı bozularak çekirdek ailenin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Çekirdek ailenin kırsalda yaygınlaşması ile birlikte tarıma olan bağımlılık azalarak tarım dışı sektörlere yönelmeyi beraberinde getirmiştir. Çünkü bakıldığında sahip olunan arazi ve elde edilen gelirlerin tarım ile uğraşan kesimin karşılaşılabileceklerine risklere karşı kendilerini korumalarında yetersiz olmaktadır. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması için çiftçilere yönelik sosyal güvence uygulamaları diğer sektör çalışanlarına göre daha geç olsa da başlatılmıştır. Bu şekilde kırsal yapıdaki değişiklikler farklı dönemlerde değişik şekillerde gerçekleşerek günümüze kadar gelmiştir. Bugün de kırsal yapı, özellikle de tarımsal yapı ile ilgili sıkıntılarının olduğu görülmektedir. Günümüzde kırsal yapılar ile ilgili söylenebilecek önemli noktalardan biri, yaşanan değişimler ile birlikte köyler arasındaki farklılıkların giderek azalması ve köylerin birçok açıdan birbirine yakın özellikler göstermesidir.

Kaynaklar

- Akşit, B., (1985). Köy, kasaba ve kentlerde toplumsal değişme, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Akşit, B., (1998). Türkiye’de kent-köy, sınıf, din ve etnisite farklılaşmaları ve toplumsal –kültürel bunalımdan demokratik çıkış, Der. A. Keskalan ve G. Özümit, Türkiye’de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, s.193-225. (www.akademik.maltepe.edu.tr)
- Aktan, C. C., Vural, İ. Y., (2002). Yoksullukla mücadele stratejileri, Hak-İş Konfederasyonları Yayınları, Ankara.
- Aruoba, Ç., (1973). Tarımda geleneksel–geçimlik kesim, büyüklüğü yapısı, işleyişi., SBF Dergisi, cilt: 28, sayı: 3, s.191-210.
- Aruoba, Ç., (1982). Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında türkiye’nin tarımsal yapısı ve tarıma yönelik politikalar, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s.79-88.
- Aruoba, Ç., (1988). Tarımda teknolojinin değişmesinin gelir dağılımına etkisi, Der. Ş. Pamuk ve Z. Toprak, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, s.197-208.
- Aydeniz, A., Brohi, A., (1993). Gübreler ve gübreleme, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Tokat.

- Ecevit, M. C., (1999). Kırsal Türkiye’nin değişim dinamikleri gökçeada köyü monografisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Eşiyok, A., (2004). Kalkınma sürecinde tarım sektörünün ekonomideki yeri, yapısı ve gelişme dinamikleri (1923-2004), Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Yayınları, Ankara.
- Gülçubuk, B., (1997). Kırsal kalkınma çalışmalarında türkiye kalkınma vakfı’nın yeri ve işlevi (Bu Kuruluşun Uzunyayla Uygulaması), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Doktora Tezi.
- Gülçubuk, B., (2002). Küreselleşme ve küreselleşmenin türkiye’nin tarımına yansımaları, Mülkiye Dergisi, cilt: 26, sayı: 236, s.97-112.
- Gülçubuk, B., (2005). Kırsal kalkınma, Der. F. Yavuz, Türkiye’de Tarım, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, s.68-103.
- Günaydın, G., (2010). Tarım ve kırsallıkta dönüşüm, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Güreşçi, E., (2010). Türkiye’de köyden kente göç olgusu, Doğu Üniversitesi Dergisi, cilt:11, sayı:1, s.77-86.
- Kaçar, B., (1994). Gübre bilgisi, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Kadayıfçılar, S., (1969). Ziraat traktörleri (I), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Karpat, H. K., (2003). Türkiye’de toplumsal dönüşüm, Sönmez, A. (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Kazgan, G., (2003). Tarım ve gelişme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M.B., (1999). Toplumsal yapı ve toplumsal değişme, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç., (1999). Türkiye’de tarımda küçük meta üretiminin oluşumu, Der. O. Baydar, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.163-173.
- Keyder, Ç., (2009). Toplumsal tarih çalışmaları, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç., Yenal, Z., (2007). Kalkınmacılık sonrası dönemde türkiye’de kırsal dönüşüm eğilimleri ve sosyal politikalar, Der. A. H. Köse, A. F. Şenses ve Y. Erinç, Korkut Boratav’a Armağan Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, s.287-307.
- Keyder, Ç., Yenal, Z., (2014). Artık her şey metalaşıyor: küreselleşen türkiye’de tarımsal dönüşüm, Bildiğimiz Tarımın Sonu-Küresel İktidar ve Köylülük, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 49-103.
- Kongar, E., (1970). Türkiye’de aile: yapısı, evrimi ve bürokratik örgütlerle ilişkileri, Amme İdaresi Dergisi, cilt:3, sayı:2, s.58-83.

- Kongar, E., (2012). 21.Yüzyılda Türkiye, 2000’li yıllarda Türkiye’nin toplumsal yapısı, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Köymen, O., (1999). Cumhuriyet döneminde tarımsal yapı ve tarım politikaları, Der. O. Baydar, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.1-31.
- Kurt, H., (2003). Türkiye’de kent-köy çelişkisi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Merter, F., (1990). 1950-1988 yılları arasında köy ailesinde meydana gelen değişimler (Malatya Örneği), Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İ., (1971). Toprak insan ilişkileri açısından türk köyünün sosyo-ekonomik yapısından biçimlenişi, Teksir, Ankara.
- Özbay, F., (1984). Kırsal kesimde toplumsal ve ekonomik yapı değişmelerinin aile işlevlerine yansımaları, Türkiye’de Ailenin Değişimi, Toplumbilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, s.35-65.
- Pamuk, Ş., (2009). Türkiye’de tarım ve iktisadi gelişme 1880-2000, Mülkiye, Tarım, Gıda ve Köylülük Sayısı, cilt: 32, sayı:262, s.63-76.
- Sencer, M., (1971). Türkiye’de köylülüğün maddi temelleri, Ant Yayınları, İstanbul.
- Sönmez, A., (1983). Aile dayanışması ve kırsal ekonomi: orta karadeniz bölgesinde fındık üretimiyle bağlantılı aile dayanışması üzerine niteliksel bir inceleme, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt.17, sayı:1, s.61-80.
- Tanrıvermiş, H., (2005). Tarımda sosyal politikalar, Der. F. Yavuz, Türkiye’de Tarım, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, s.94-119.
- TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, (2004). II. Tarım şurası, Kırsal Kalkınma Politikaları Komisyon Raporu, Ankara.
- TARIM VE KÖY İŞLERİ BAKANLIĞI, (2011). Kırsal kalkınma planı 2010-2013, Ankara.
- Tekeli, İ., İlkin, S., (1988). Devletçilik dönemi tarım politikaları: (modernleşme çabaları), Der. Ş. Pamuk ve Z. Toprak, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, s.37-90.
- Tezel, Y. S., (1986). Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950), Yurt Yayıncılık, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1952). 1950 Ziraat sayımı, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1979). 1970 Genel tarım sayımı, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1980). 1970 Genel tarım sayımı, Ankara.

- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1988-2009). Hanehalkı işgücü anketleri /istatistikleri, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1994). 1991 Genel tarım sayımı, Tarımsal İşletmeler Araştırma Sonuçları, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (1995). Türkiye nüfusu, 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi 21. Yüzyıl Ortasına Kadar Projeksiyonlar, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2004). 2001 Genel tarım sayımı-tarımsal işletmeler (Hanehalkı), Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2008). Tarım istatistikleri özeti 1988-2007, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2010a). Tarım istatistikleri özeti 2000-2009, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2011a). Motorlu kara taşıtları istatistikleri, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2011b). Hanehalkı işgücü istatistikleri 2010, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2012a). Haber bülteni, motorlu kara taşıtları istatistikleri Kasım 2011, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2012b). Haber bülteni, motorlu kara taşıtları istatistikleri Şubat 2012, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2012c). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 2011, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2013a). Haber bülteni, hanehalkı işgücü araştırması 2013 Kasım Araştırması Sonuçları, Ankara.
- Türkdoğan, O., (2006). Türkiye’de köy sosyolojisi, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, (2014). Haber bülteni, adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları 2013, Ankara.
- Yenal, Z., (2001). Türkiye’de tarım ve gıda üretiminin yeniden yapılanması ve uluslararasılaşması, Toplum ve Bilim, sayı: 88, s.32-55.
- Yenal, Z., (2014). Tarım ve gıda üretiminin yeniden yapılanması ve uluslararasılaşması, Bildiğimiz Tarımın Sonu-Küresel İktidar ve Köylülük, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 103-137.
- Yılmaz, E., (2003). Bir arazi kullanım planlaması modeli-cehennemdere vadisi örneği, Çevre ve Orman Bakanlığı Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Zeybekoğlu, D. Ö., (2012). Değişen ve değişmeyen yönleriyle aile: yapısı, türleri ve işlevleri, Der. N. Adak, Değişen Toplumda Değişen Aile, s.39-64.

İNTERNET ADRESLERİ

Devlet Planlama Teşkilatı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2006”,
<http://www.dpt.gov.tr>, Erişim Tarihi: 28.04.2011.

Sosyal Güvenlik Kurumu, “Sigortalı İstatistikleri-2012 Mart Ayı İstatistikleri”,
www.sgk.gov.tr, Erişim Tarihi: 29.04.2012.

Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (TUGEM), “Kimyevi Gübre Üretim, Tüketim, İthalat ve İhracat İstatistikleri”, <http://www.tugem.gov.tr>, Erişim Tarihi: 20.04.2011.

tuikapp.tuik.gov.tr/ulaştırma özet tabloları. 2013

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/ADNSK> 2013 Sonuç.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, (2013), Sulama Verileri.